

Podręczniki Prawnicze

Historia administracji i myśli administracyjnej

Czasy nowożytne
i współczesne (XVI-XX w.)

Tadeusz Maciejewski

C. H. Beck

PODREĆCZNIKI PRAWNICZE

Tadeusz Maciejewski • Historia administracji i myśli administracyjnej.
Czasy nowożytne i współczesne (XVI–XX w.)

W sprzedaży:

T. Maciejewski

HISTORIA POLSKIEJ MYŚLI ADMINISTRACYJNEJ DO 1918 R.

Podręczniki Prawnicze

T. Maciejewski

HISTORIA USTROJU I PRAWA SĄDOWEGO POLSKI, wyd. 4

Podręczniki Prawnicze

M. Żukowski

DZIEJE ADMINISTRACJI W POLSCE W XX WIEKU

Studia Prawnicze

W. Maciejko, M. Rojewski, A. Sulawko-Karetko

**PRAWO ADMINISTRACYJNE. ZARYS WYKŁADU CZĘŚCI
SZCZEGÓLNEJ**

Skrypty Becka

B. Szmulik, S. Serafin, K. Miaskowska-Daszkievicz

ZARYS PRAWA ADMINISTRACYJNEGO, wyd. 2

Skrypty Becka

www.ksiegarnia.beck.pl

Historia administracji i myśli administracyjnej. Czasy nowożytne i współczesne (XVI–XX w.)

Tadeusz Maciejewski

**WYDAWNICTWO C.H. BECK
WARSZAWA 2013**

Wydawca: Aneta Flisek

© Wydawnictwo C.H. Beck 2013

Wydawnictwo C.H. Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: Marta Świerk
Druk i oprawa: Elpil, Siedlce

ISBN 978-83-255-5319-7

ISBN e-book 978-83-255-5320-3

Wstęp

J. Sondel, wyjaśniając w swym Słowniku łacińsko-polskim dla prawników i historyków termin „administracja” (*Administratio, -oris*), przedstawia kilka jego znaczeń: zarząd, sprawowanie urzędu, kierownictwo, posługa itd., zaś przez pojęcie administratora (*Administrator, -oris*) rozumie m.in. zarządzającego, kierownika itd. Oba pochodzą od czasownika służyć (*ministrare*).

Z reguły przyjmuje się, że administracja to zarząd sprawami publicznymi. Jest to pogląd ugruntowany zwłaszcza w Europie kontynentalnej. Rozumie się go negatywnie, jako działania państwa nienależące do władzy ustawodawczej i sądowniczej, bądź pozytywnie (funkcjonalnie), jako organizatorską państwa. Niektórzy jednak przyjmują oba te znaczenia.

Zakres przedmiotowy historii administracji jest dyskusyjny. Wyraża się bowiem w istnieniu aż trzech koncepcji. Pierwsza opisuje historię administracji na przestrzeni dziejów, począwszy od starożytności. Druga omawia ją od czasów wczesnonowożytnych. Natomiast trzecia liczy ją od połowy XIX w. Z kolei historia myśli administracyjnej dotyczy już wyłącznie ostatnich dwóch okresów. Oba przedmioty łączy więc chronologia obejmująca czasy nowożytne i współczesne, jakkolwiek nie należy zapominać o początkach administracji (starożytność i średniowiecze), które pojawiły się wcześniej niż myśl administracyjna. *Novum* w niniejszym podręczniku jest też to, że historii myśli administracyjnej poświęcono ok. 40% tekstu, co się dotychczas nie zdarzyło.

Stan ten decyduje w dużym stopniu o przyjętym w podręczniku kryterium rzeczowym. W rezultacie w sposób celowy założono omówienie w pierwszej kolejności historię administracji centralnej, następnie terytorialnej, później samorządowej, wreszcie sądownictwa administracyjnego, by na końcu zająć się rozwojem myśli administracyjnej, i to w dużym zakresie.

Wszystko to opisano w oparciu o kryterium porównawcze. Pozwoliło ono uporządkować bogactwo instytucji i doktryn, w jednolitej formie wyjaśniając wiele zjawisk w sposób ogólny, charakterystyczny dla większości państw europejskich oraz częściowo amerykańskich, bez przyjmowania sztywnych ram odnoszących się do poszczególnych państw, oczywiście poza Polską, którą potraktowano odrębnie w oddzielnych rozdziałach, co wydaje się być zrozumiałe.

Podręcznik przeznaczony jest przede wszystkim dla studentów administracji zarówno stacjonarnych, jak i zaocznych, licencjackich i magisterskich. Wykład opiera się na literaturze przedmiotu i dotychczas wydanych podręcznikach. Ich ogólny wykaz został zamieszczony w spisie bibliografii podstawowej.

Jako autor życzę też przy okazji wszystkim Czytelnikom niniejszej książki przyjemnej lektury.

Prof. zw. dr hab. *Tadeusz Maciejewski*

Gdańsk, kwiecień 2013 r.

Spis treści

Wstęp	V
Podstawowa bibliografia	XVII
Rozdział I. Początki administracji	1
§ 1. Starożytność	1
I. Despotie wschodnie	1
1. Rys historyczny	1
2. Administracja centralna i terytorialna	1
II. <i>Polis</i> grecka	3
1. Rys historyczny	3
2. <i>Polis</i> arystokratyczna	3
3. <i>Polis</i> oligarchiczna	4
4. <i>Polis</i> demokratyczna (ateńska)	5
III. <i>Civitas</i> rzymska. Pryncypat. Dominat	7
1. Rys historyczny	7
2. Okres królewski (735–509 r. p.n.e.)	7
3. Republika (509–27 r. p.n.e.)	8
4. Pryncypat (27 r. p.n.e. – 284 r. n.e.)	12
5. Dominat (284–476 r.)	15
§ 2. Średniowiecze	17
I. Monarchia patrymonialna	17
1. Rys historyczny	17
2. Monarcha patrymonialny	19
3. Administracja centralna	20
4. Urzędnicy nadworni	20
5. Administracja terytorialna	22
5.1. Zarząd terytorialny	22
II. Monarchia stanowa	24
1. Rys historyczny	24
2. Konstrukcja Korony Królestwa	25
3. Władza królewska	26
4. Administracja centralna	28
5. Administracja terytorialna	30
6. Administracja miejska	32
Rozdział II. Administracja i myśl administracyjna czasów wczesnonowożytnych (XV/XVI–XVIII/XIX w.)	41
§ 3. Monarchie absolutyzmu renesansowego, klasycznego i oświeconego	41

I. Rys historyczny.....	41
II. Monarcha absolutny.....	43
III. Administracja centralna.....	45
1. Rady królewskie i inne organy kolegialne.....	45
2. Urzędnicy ministerialni.....	50
IV. Administracja terytorialna.....	53
V. Urzędnicy w monarchiach absolutyzmu oświeconego.....	57
VI. Podstawowe zasady funkcjonowania administracji w monarchiach absolutnych.....	59
§ 4. Republiki wczesnonowożytne.....	61
I. Rys historyczny.....	61
II. Głowa państwa (protektor, namiestnik).....	62
III. Administracja centralna. Rady i inne urzędy.....	64
IV. Administracja terytorialna.....	66
§ 5. Ustrój mieszany. Monarchia <i>Jagiellonów</i> (1385–1572) i Obojga Narodów (1569–1795).....	67
I. Rys historyczny. Unia polsko-litewska. Rozbiory.....	67
II. Monarcha.....	69
III. Administracja centralna. Administracja terytorialna (do 1764 r.).....	71
IV. Reformy administracji z lat 1764–1768.....	72
V. Reformy administracji z lat 1773–1776.....	74
VI. Reformy Sejmu Wielkiego z lat 1788–1792.....	75
1. Monarcha.....	75
2. Administracja centralna.....	76
3. Administracja terytorialna.....	77
4. Administracja miejska a wieś.....	78
VII. Ustrój administracyjny po sejmie grodzieńskim (1793).....	79
VIII. Administracja w okresie insurekcji kościuszkowskiej (1794).....	79
§ 6. Myśl ekonomiczno-administracyjna.....	80
I. Myśl ekonomiczna.....	80
1. Merkantylnizm.....	80
2. Kameralizm.....	81
3. Fizjokratyzm.....	82
II. Myśl administracyjna.....	82
1. Powszechna myśl administracyjna.....	82
1.1. Wiek XVI.....	82
1.2. Wiek XVII.....	86
1.3. Wiek XVIII. Politycy.....	89
1.3.1. Francja.....	89
1.3.2. Niemcy.....	91
2. Polska myśl administracyjna.....	100
2.1. Wiek XVI.....	100
2.2. Wiek XVII.....	105
2.3. Wiek XVIII.....	109
2.3.1. Okres saski (1697–1763).....	109
2.3.2. Okres stanisławowski (1764–1795).....	113
2.4. Wpływy obce w okresie XVI w. – 1795 r.....	121

Rozdział III. Administracja i myśl administracyjna czasów późnonowoczesnych – XVIII/XIX w. – 1918 r. (oprócz ziem polskich)	130
§ 7. Administracja a konstytucjonalizm i liberalizm społeczno-gospodarczy.....	130
I. Zagadnienia ogólne.....	130
II. Liberalizm obywatelski.....	131
III. Kapitalizm liberalny. Ustawodawstwo socjalne.....	136
§ 8. Liberalno-demokratyczne monarchie konstytucyjne.....	138
I. Rys historyczny.....	138
II. Monarcha.....	140
1. Wielka Brytania.....	140
2. Francja.....	141
3. Pozostałe monarchie europejskie.....	143
III. Administracja centralna.....	147
1. Rząd. Gabinet. Rada.....	147
1.1. Wielka Brytania.....	147
1.2. Pozostałe monarchie europejskie.....	148
2. Ministrowie i ich odpowiedzialność.....	150
2.1. Wielka Brytania.....	150
2.2. Pozostałe monarchie europejskie.....	152
IV. Administracja terytorialna. Samorząd.....	155
1. Wielka Brytania.....	155
2. Francja rewolucyjna. Reformy Konstytuanty.....	156
3. Pozostałe monarchie europejskie.....	157
3.1. Model francuski.....	157
3.2. Model historyczny.....	159
V. Początki sądownictwa administracyjnego.....	161
§ 9. Wielkie monarchie absolutne i postabsolutne.....	162
I. Rys historyczny.....	162
II. Administracja centralna państw złożonych (konfederacji, federacji, unii realnych).....	163
1. Stanowisko przewodniczącego.....	163
2. Centralne organy wykonawcze.....	164
III. Administracja państw unitarych.....	165
1. Władza cesarsko-królewsko-sułtańska.....	165
2. Administracja centralna. Rady, ministrowie, pozostałe organy.....	166
3. Administracja terytorialna. Samorząd.....	167
3.1. Rosja.....	167
3.2. Austria i Węgry.....	168
3.3. Prusy.....	170
3.4. Turcja.....	171
4. Sądownictwo administracyjne.....	172
4.1. Prusy.....	172
4.2. Austria.....	173
4.3. Rosja.....	174
§ 10. Reżimy autorytarne.....	174
I. Rys historyczny.....	174
II. Władza konsula, cesarza, prezydenta.....	175
III. Administracja centralna.....	177

IV. Administracja terytorialna. Samorząd	178
1. Model francuski	178
2. Model latynoamerykański	179
V. Sądownictwo administracyjne	180
§ 11. Republiki	180
I. Rys historyczny	180
II. Kolegialna i jednoosobowa głowa państwa	181
1. Prezydent w USA	181
2. Komitety, Rady i prezydenci we Francji	182
3. Głowy państwa w pozostałych republikach	184
III. Administracja centralna (sekretarze, ministrowie, Rady)	185
1. Administracja federalna w USA. Sekretarze	185
2. Ministrowie we Francji	185
3. Ministrowie w pozostałych republikach	187
IV. Administracja terytorialna. Samorząd	188
1. Stany w USA	188
2. Kantony w Szwajcarii	189
3. Pozostałe republiki	190
V. Sądownictwo administracyjne	190
§ 12. Myśl administracyjna	191
I. Francja	191
II. Niemcy i Austria	195
III. Rosja	199
IV. Wielka Brytania i USA	200
V. Inne państwa	201
Rozdział IV. Administracja i myśl administracyjna na ziemiach polskich pod zaborami (1795–1918)	202
§ 13. Ziemie polskie w pierwszym okresie zaborów (do 1807 r.)	202
I. Rys historyczny	202
II. Zabór rosyjski	202
III. Zabór pruski	203
IV. Zabór austriacki	204
§ 14. Księstwo Warszawskie (1807–1815)	205
I. Rys historyczny	205
II. Monarcha	206
III. Rada Stanu	206
IV. Ministrowie i Rada Ministrów	207
V. Administracja terytorialna. Samorząd	208
VI. Sądownictwo administracyjne	209
§ 15. Napoleońskie Wolne Miasto Gdańsk (1807–1814)	210
I. Rys historyczny	210
II. Urząd gubernatora i podległe mu agendy	210
III. Administracja centralna	210
IV. Administracja terytorialna	211
§ 16. Wolne Miasto Kraków (1815–1846)	212
I. Rys historyczny	212
II. Administracja centralna. Senat	212
III. Administracja terytorialna	213

§ 17. Królestwo Polskie (1815–1830).....	214
I. Rys historyczny.....	214
II. Monarcha.....	215
III. Namiestnik.....	216
IV. Rada Stanu (Zgromadzenie Ogóle i Rada Administracyjna).....	216
V. Komisje rządowe.....	217
VI. Administracja terytorialna. Samorząd.....	218
VII. Sądownictwo administracyjne.....	219
§ 18. Królestwo Polskie. Zabór rosyjski (1831–1864–1914).....	219
I. Rys historyczny.....	219
II. Namiestnik. General-gubernator.....	220
III. Rada Administracyjna. Rada Stanu.....	221
IV. Komisje rządowe.....	222
V. Administracja terytorialna. Samorząd.....	222
VI. Sądownictwo administracyjne.....	223
§ 19. Wielkie Księstwo Poznańskie. Zabór pruski.....	224
I. Rys historyczny.....	224
II. Odreślności ustrojowe Wielkiego Księstwa Poznańskiego.....	224
III. Administracja terytorialna. Samorząd.....	225
§ 20. Zabór austriacki. Autonomia Galicji (od 1861 r.).....	228
I. Rys historyczny.....	228
II. Administracja autonomii i samorządu.....	229
III. Administracja rządowa.....	230
IV. Administracja szkolnictwa.....	231
§ 21. Myśl administracyjna.....	231
I. Księstwo Warszawskie (1807–1815).....	231
1. Struktura administracji. Samorząd.....	231
2. Kształcenie urzédników. Nauczanie prawa administracyjnego.....	238
3. Zadania administracji.....	241
4. Sądownictwo administracyjne.....	243
5. Rola administracji w polityce gospodarczej państwa.....	243
II. Królestwo Polskie (1815–1862).....	246
1. Struktura administracji. Samorząd.....	246
2. Kształcenie urzédników. Nauczanie prawa administracyjnego.....	249
3. Zadania administracji.....	251
4. Sądownictwo administracyjne i kompetencyjne.....	252
5. Rola administracji w polityce gospodarczej państwa.....	253
III. Zabór austriacki (do 1861 r.). Wolne Miasto Kraków (1815–1846).....	257
1. Struktura administracji. Samorząd.....	257
2. Kształcenie urzédników. Nauczanie prawa administracyjnego.....	259
IV. Ziemié polskie pod zaborami (1861/1862–1918).....	261
1. Czynniki rozwoju prawa administracyjnego.....	261
2. Definicje pojęć.....	263
3. System prawa administracyjnego.....	265
4. Struktura administracji.....	266
4.1. Pojęcie organu administracyjnego.....	266
4.2. Systemy: resortowy, terytorialny i mieszany.....	267
5. Samorząd.....	267

6. Kształcenie urzędników. Nauczanie prawa administracyjnego.....	269
7. Sądownictwo administracyjne.....	272
8. Wpływy obce w okresie 1795–1918.....	273
8.1. Lata 1795–1861/1862.....	273
8.2. Lata 1861/1862–1918.....	278
Rozdział V. Współczesna administracja i myśl administracyjna od 1918 do 1939 r.	283
§ 22. Przeobrażenia stosunków ustrojowo-społeczno-gospodarczych.....	283
I. Stosunki ustrojowe.....	283
II. Stosunki społeczne.....	284
III. Stosunki gospodarcze.....	285
1. Kapitalizm monopolistyczny.....	285
2. Interwencjonizm państwowy.....	285
§ 23. Stare i nowe monarchie liberalno-demokratyczne.....	288
§ 24. Stare i nowe republiki liberalno-demokratyczne.....	289
I. Rys historyczny.....	289
II. Zmiany w starych republikach.....	289
III. Nowe republiki.....	290
1. Prezydent.....	290
2. Administracja centralna (rząd, premier, ministrowie).....	291
3. Administracja terytorialna. Samorząd.....	293
4. Sądownictwo administracyjne.....	294
§ 25. Reżimy autorytarne.....	294
I. Rys historyczny.....	294
II. Głowa państwa (król, prezydent, premier, <i>caudillo</i>).....	295
III. Administracja terytorialna. Samorząd.....	296
§ 26. Reżimy totalitarne.....	297
I. Rys historyczny.....	297
II. Totalitaryzm włoski i niemiecki. Faszyzm.....	299
III. Totalitaryzm bolszewicki. Stalinizm.....	301
§ 27. Myśl administracyjna.....	303
I. Francja.....	303
II. Niemcy i Austria.....	304
III. Wielka Brytania i USA.....	305
IV. Inne państwa.....	306
Rozdział VI. Administracja i myśl administracyjna Polski współczesnej (1918–1989)	308
§ 28. II Rzeczpospolita (1918–1939).....	308
I. Rys historyczny.....	308
II. Terytorium.....	310
III. Kryteria podziału administracji.....	310
IV. Administracja centralna.....	311
1. Prezydent.....	311
2. Rada Ministrów.....	313
3. Ministrowie.....	314
V. Administracja ogólna (zespolona).....	315

1. Przed unifikacją (do 1928 r.).....	315
2. Po unifikacji.....	316
VI. Administracja specjalna (niezespólona)	317
VII. Samorząd.....	319
1. Przed unifikacją (do 1933 r.).....	319
1.1. Samorząd gminny.....	319
1.1.1. Samorząd gmin wiejskich.....	319
1.1.2. Samorząd gmin miejskich.....	320
1.2. Samorząd powiatowy	321
1.3. Samorząd wojewódzki.....	322
2. Po unifikacji.....	322
2.1. Zasady funkcjonowania.....	322
2.2. Samorząd gminny i powiatowy	323
2.3. Samorząd gospodarczy i zawodowy.....	323
VIII. Sądownictwo administracyjne.....	324
1. Najwyższy Trybunał Administracyjny (NTA)	324
1.1. Geneza	324
1.2. Organizacja	325
1.3. Właściwość	325
2. Sądownictwo administracyjne w byłym zaborze pruskim.....	326
3. Inne sądy administracyjne (Inwalidzki Sąd Administracyjny, Trybunał Ubezpieczeń Społecznych, Trybunał Kompetencyjny).....	326
IX. Postępowanie administracyjne.....	327
X. Kontrola administracji.....	328
1. Rodzaje kontroli administracji publicznej	328
2. Najwyższa Izba Kontroli (NIK).....	328
XI. Funkcjonariusze administracji publicznej	329
§ 29. Litwa Środkowa (1920–1922).....	330
I. Rys historyczny.....	330
II. Administracja centralna	330
1. Naczelny Dowódca Wojsk Litwy Środkowej.....	330
2. Tymczasowa Komisja Rządząca (TKR)	331
III. Administracja terytorialna. Samorząd	331
§ 30. Wersalskie Wolne Miasto Gdańsk (1920–1939).....	333
I. Rys historyczny.....	333
II. Władza wykonawcza. Senat	333
III. Administracja terytorialna. Samorząd	334
IV. Urzędnicy.....	334
V. Prawa Polski w Wolnym Mieście	335
VI. Uprawnienia Ligi Narodów i jej Wysokiego Komisarza	336
Rozdział VII. II Wojna Światowa	337
§ 31. Ziemie polskie w czasie II wojny światowej.....	337
I. Administracja polska w okresie wojny obronnej.....	337
II. Administracja ziem polskich pod okupacją niemiecką	337
1. Ziemie wcielone do Rzeszy	337
2. Generalne Gubernatorstwo	338
III. Ziemie polskie pod okupacją radziecką.....	340

IV. Władze polskie na emigracji	341
V. Polskie Państwo Podziemne (PPP).....	342
§ 32. Polska Ludowa (1944–1952) oraz Polska Rzeczpospolita Ludowa (1952–1989).....	344
I. Polska Ludowa (1944–1952).....	344
1. Terytorium	344
2. Administracja centralna	344
2.1. Przejmowanie władzy przez komunistów (1944–1947)	344
2.2. Administracja centralna w latach 1947–1952 (między Małą a Dużą Konstytucją).....	345
2.2.1. Prezydent	345
2.2.2. Rada Państwa	346
2.2.3. Rada Ministrów. Ministrowie	346
3. Administracja terytorialna. Samorząd	347
3.1. Podział administracyjny państwa.....	347
3.2. Administracja terytorialna w latach 1944–1950.....	347
3.3. Reforma administracji terytorialnej z 1950 r.	348
4. Sądownictwo administracyjne	349
5. Kontrola administracji	349
5.1. Zasady ogólne.....	349
5.2. Kontrola państwowa. Biuro Kontroli (1944–1949). Najwyższa Izba Kontroli (1949–1952).....	350
II. Polska Rzeczpospolita Ludowa (1952–1989).....	351
1. Administracja centralna	351
1.1. Rada Państwa.....	351
1.2. Rada Ministrów. Ministrowie. Urzędy centralne	351
2. Administracja terytorialna.....	353
2.1. Administracja terytorialna do reformy z lat 1972–1975.....	353
2.2. Administracja terytorialna od reformy z lat 1972–1975.....	354
3. Sądownictwo administracyjne.....	356
3.1. Naczelny Sąd Administracyjny (NSA).....	356
3.2. Sądy ubezpieczeń społecznych	357
3.3. Sądownictwo kompetencyjne.....	357
4. Kontrola administracji	357
4.1. Kontrola parlamentarna	357
4.2. Kontrola sądowa. Trybunał Konstytucyjny	358
4.3. Kontrola prokuratorska	358
4.4. Kontrola państwowa. Najwyższa Izba Kontroli (NIK)	359
4.5. Rzecznik Praw Obywatelskich.....	360
4.6. Kontrola wewnętrzna.....	361
§ 33. Myśl administracyjna.....	361
I. II Rzeczpospolita.....	361
1. Przedstawienie doktryny.....	361
1.1. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie	361
1.2. Uniwersytet Warszawski	364
1.3. Uniwersytet Poznański	365
1.4. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie	365
1.5. Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie	367
1.6. Katolicki Uniwersytet Lubelski	368

2. Teoria.....	368
II. Polska Ludowa i Polska Rzeczpospolita Ludowa (1944–1989).....	374
1. Przedstawienie doktryny.....	374
2. Teoria.....	379
Indeks rzeczowy.....	383

Podstawowa bibliografia

- A. Ajnenkiel*, *Administracja w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa 1977
- A. Ajnenkiel, B. Leśnodorski, W. Rostocki*, *Historia ustroju Polski (1764–1939)*, Warszawa 1969
- E. Angermann*, Robert von Mohl (1799–1875), Neuwied 1962
- J. G. Arntzen, B. B. Knudsen*, *Political Life and Institutions in Norway*, Oslo 1890
- P. Ashley* *Zarząd Centralny i lokalny w Anglii, Francji, Prusiech i Stanach Zjednoczonych*, Lwów 1910
- O. Balzer*, *Historia ustroju Austrii w zarysie*, Lwów 1899 r.
- J. Bardach* (red.), *Historia państwa i prawa Polski*, t. 1 – do połowy XV w., Warszawa 1973; t. 2 – od połowy XV w. do 1795 r., Warszawa 1971; t. 3 – od rozbiorów do uwłaszczenia, Warszawa 1981; t. 4 – od uwłaszczenia do odrodzenia państwa, Warszawa 1982, t. 5 – 1918–1939, cz. 1, Warszawa 1962, cz. 2, Warszawa 1968
- J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak*, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1993
- H. Bartos*, *História da administração pública em Portugal nos séculos XII a XV*, t. 1–11, Lizbona 1945–1954
- J. Baszkiewicz*, *Powszechna historia ustrojów państwowych*, Gdańsk 1998
- J. Beneyto Pérez*, *Historia de la administración española e hispano-americana*, Madrid 1958
- W. M. Bartel*, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa 1815–1846*, Kraków 1976
- J. Bieliński*, *Królewski Uniwersytet Warszawski (1816–1831)*, Warszawa 1911
- A. Błaś*, *Studia z nauki prawa administracyjnego i nauki administracji*, Wrocław 1998
- C. Bobińska*, *Szkice o ideologach polskiego Oświecenia. Kołłątaj i Staszic*, Wrocław 1952
- J. Boć* (red.), *Prawo administracyjne*, Wrocław 2005
- W. Bojarski, J. Justyński, M. Kallas, R. Łaszewski*, *Historia ustroju Polski na tle porównawczym*, Toruń 1978
- A. Bosiacki*, *Od naturalizmu do etatyizmu. Doktryny samorządu terytorialnego Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, Warszawa 2000
- F. Burdean*, *Historie de l'administration française*, Paris 1997
- N. Chester*, *The English Administrative System 1780–1870*, Oxford 1981
- T. Chinciński*, *Dominik Krysiński (1785–1853) na tle polskiej myśli liberalnej*, Toruń 2001
- J. Chodorowski*, *Adam Smith (1723–1790)*, Wrocław 1980
- P. Cichoń*, *Rozwój myśli administracyjnej w Księstwie Warszawskim 1807–1815*, Kraków 2006
- Z. M. Czerniłowski*, *Wsieobsczają istota gosudarstwa i prawa*, Moskwa 1973
- W. Ćwik, W. Mróz, A. Witkowski*, *Administracja w systemie ustrojowym Polski do 1939 r.*, Przemyśl 1998
- W. Dawidowicz*, *Prawo administracyjne*, Warszawa 1987
- W. Dawidowicz*, *Wstęp do nauk prawno-administracyjnych*, Warszawa 1974
- W. Dawidowicz*, *Zagadnienia ustroju administracji państwowej w Polsce*, Warszawa 1970

- H. Detton*, L'Administration régionale et locale de la France, Paris 1960
- Deutsche Verwaltungsgeschichte, Bd. I: Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches, Stuttgart 1983
- A. Dębiński, W. Staszewski, M. Wójcik* (red.), Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2006
- J. Draus*, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni, Kraków 2007
- Die Habsburger Monarchie 1848–1918, Bd. II, Verwaltung und Rechtswesen, Wien 1975
- H. Finer*, The Theory and Practice of Modern Government, London 1932
- A. Gaca, K. Kamińska*, Powszechna historia ustroju państwa, cz. 1–2, Toruń 1995
- P. N. Galacza*, Istorija gosudarstwa i prawa zarubieżnych stran, t. 1, Moskwa 1963, t. 2, Moskwa 1969
- A. Gella*, Wawrzyniec Surowiecki, Wrocław 1958
- E. N. Gladden*, A History of Public Administration, t. 102, London 1972
- C. Goos, H. Hansen*, Das Staatsrecht der Königreichs Dänemark, Tübingen 1913
- H. Goryszewski*, Geografia i działalność naukowa Antoniego Okolskiego, ze szczególnym uwzględnieniem doktryny państwa prawnego i nauk administracyjnych w jego dorobku, Warszawa 1980 (maszynopis rozprawy doktorskiej)
- G. J. Gosses, W. Japikse*, Handboek tot staatkundige geschiedenis van Nederland, Den Haag 1947
- G. Górski*, Historia administracji, Warszawa 2002
- G. Górski, S. Salmonowicz*, Historia ustrojów państw, Warszawa 2001
- S. Grodziski*, Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848, Wrocław 1971
- S. Grodziski*, Porównawcza historia ustrojów państwowych, Kraków 1998
- M. Gromadzka-Grzegorzewska*, Narodziny polskich nauk administracyjnych, Warszawa 1985
- M. Grzybowska*, Decentralizacja i samorząd w II Rzeczypospolitej (aspekty ustrojowo-polityczne), Kraków 2003
- L. Guzicki, S. Żurawicki*, Historia polskiej myśli społeczno-ekonomicznej do roku 1914, Warszawa 1969
- L. Guzicki, S. Żurawicki*, Polscy ekonomiści XIX i XX wieku, Warszawa 1984
- J. Hatschek*, Englisches Staatsrecht, t. 2, Verwaltung, Tübingen 1906
- H. Hattenhauer*, Geschichte des Beamtentums, Köln 1980
- R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel* (red.), System Prawa Administracyjnego, t. 1, Instytucje prawa administracyjnego, Warszawa 2010
- H. Heffer*, Die deutsche Selbstverwaltung im 19. Jahrhundert, Stuttgart 1969
- E. R. Huber*, Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789, Stuttgart 1967
- H. Izdebski*, Historia administracji, Warszawa 1996
- H. Izdebski*, Kolegialność i jednoosobowość w zarządzie centralnym państwa nowożytnego, Warszawa 1975
- H. Izdebski*, Rada Administracyjna Królestwa Polskiego w latach 1815–1830, Warszawa 1978
- P. W. Jackson*, Local Government, London 1976
- D. Janicka*, Ustrój administracji w nowożytnej Europie, Toruń 2002
- M. Jaroszyński, M. Zimmermann, W. Brzeziński*, Polskie prawo administracyjne – część ogólna, Warszawa 1956
- J. Jaworski*, Zarys powszechnej historii państwa i prawa, Warszawa 1963
- W. Juszkow*, Istorija gosudarstwa i prawa SSSR, t. 1, Moskwa 1950
- M. Kallas*, Historia ustroju Polski, Warszawa 2005

- M. Kallas*, Historia ustroju Polski X–XX w., Warszawa 1996
- M. Kallas*, Konstytucja Księstwa Warszawskiego, jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczególnymi i praktyką, Toruń 1970
- M. Kallas*, Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim, Toruń 1975
- M. Kallas, A. Lityński*, Historia ustroju i prawa Polski Ludowej, Warszawa 2000
- K. Kamińska, G. Borecki*, Wybór źródeł do historii administracji, Toruń 1997
- G. Karolewicz*, Nauczyciele akademicki katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym. Biogramy, t. 2, Lublin 1994
- K. Kawka*, Policja w ujęciu historycznym i współczesnym, Wilno 1939
- J. Klabouch*, Die Gemeindegeldverwaltung in Österreich 1848–1918, Wien 1968
- F. L. Knemeyer*, Regierungs und Verwaltungsreformen in Deutschland zu Beginn 19. Jahrhundert, Köln–Berlin 1970
- W. Konopczyński*, Polscy pisarze polityczni XVIII wieku, Warszawa 1966
- F. Konieczny*, Dzieje administracji w Polsce w zarysie, Wilno 1924
- K. Koramy*, Powszechna historia państwa i prawa, t. 1–4, Warszawa 1961–1967
- A. Korobowicz, W. Witkowski*, Historia ustroju i prawa polskiego (1772–1918), Kraków 1998
- K. Krasowski, B. Lesiński, K. Sikorska-Dzięgielewska, J. Walachowicz*, Powszechna historia państwa i prawa, Poznań 1993
- K. Krasowski, M. Krzymkowski, K. Sikorska-Dzięgielewska, J. Walachowicz*, Historia ustroju państwa, Poznań 1994
- A. Krasowski*, Teoria samorządu terytorialnego, Warszawa 1932
- M. Krzymkowski*, Status prawny urzędników Księstwa Warszawskiego, Poznań 2004
- T. Kulak, M. Pater, W. Wrzesiński* (red.), Historia Uniwersytetu Wrocławskiego 1702–2002, Wrocław 2002
- E. Kurdybacha*, Ideologia Frycza Modrzewskiego, Warszawa 1953
- S. Langrod*, Zarys sądownictwa administracyjnego ze szczególnym uwzględnieniem sądownictwa administracyjnego w Polsce, Warszawa 1925
- Z. Leoński*, Nauka administracji, Warszawa 2004
- Z. Leoński*, Zarys prawa administracyjnego, Warszawa 2000
- P. Legendre*, Histoire de l'administration de 1750 à nos jours, Paris 1968
- W. Liebenam*, Beiträge zur Verwaltungsgeschichte des römischen Kaiserrechts, Jena 1886
- A. Lieck*, Justice and Police in England, London 1929
- A. Lityński*, O prawie i sądach początków Polski Ludowej, Białystok 1999
- E. Lipiński*, Studia nad historią polskiej myśli ekonomicznej, Warszawa 1956
- F. Longchamps de Bérier*, Współczesne kierunki w nauce prawa administracyjnego na Zachodzie Europy, Wrocław 2001
- F. Longchamps*, Założenia nauki administracji, Wrocław 1991
- A. Lotz*, Geschichte des deutschen Beamtenrechts, Berlin 1905
- T. Maciejewski*, Historia administracji, Warszawa 2006
- T. Maciejewski*, Historia polskiej myśli administracyjnej do 1918 r., Warszawa 2008
- T. Maciejewski*, Historia powszechna ustroju i prawa, Warszawa 2011
- T. Maciejewski*, Historia ustroju i prawa sądowego Polski, Warszawa 2011
- H. Maier*, Die ältere deutsche Staats- und Verwaltungslehre (Polizeiwissenschaft), München 1980
- W. Maisel*, Wojewódzkie sądy administracyjne w Drugiej Rzeczypospolitej, Warszawa 1976
- D. Malec*, Najwyższy Trybunał Administracyjny 1922–1939 w świetle własnego orzecznictwa, Warszawa–Kraków 1999
- J. Malec*, Polska myśl administracyjna XVIII wieku, Kraków 1986, 2008
- J. Malec*, Studia z dziejów administracji nowożytnej, Kraków 2003